

Гринів Л. С., д.е.н., професор (Львівський національний університет імені Івана Франка)

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Досліджуються теоретичні та прикладні проблеми національної економіки, особливо потенційні загрози її економічному суверенітету. Пропонується стратегічні пріоритети розвитку економіки України, що базуються на політиці національної безпеки.

Ключові слова: національні інтереси економіки України, загрози економічному суверенітету держави, стратегічні пріоритети розвитку економіки України.

Исследуются теоретические и прикладные проблемы национальной экономики, особенно потенциальные угрозы ее экономическому суверенитету. Предлагаются стратегические приоритеты развития экономики Украины, основанные на политике национальной безопасности.

Ключевые слова: национальные интересы экономики Украины, угрозы экономическому суверенитету государства, стратегические приоритеты развития экономики Украины.

Theoretical and applied problems of national economy, in particular threats to economic sovereignty, are researched. The policy of national security and strategic priorities of national economy development are examined.

Keywords: national interests of economy of Ukraine, threats to economic sovereignty of the state, strategic priorities of national economy development.

Сьогодні виникають певні суперечності між інтровертивним та екстравертивним напрямком національної стратегії розвитку економіки України.

Для усунення цих суперечностей необхідно усвідомити, що внутрішня стратегічна економічна політика держави повинна бути конкурентноздатною та ефективною з точки зору протидії загрозам, що виникають у глобалізованому економічному просторі світу.

Основними критеріями ефективності цієї Стратегії, на нашу думку, є :

- рівень міжнародної конкурентноздатності економіки України;
- рівень її соціалізації та людського розвитку;
- рівень екологічної збалансованості національної економіки.

Глобалізація світової економіки та панування глобальних міждержавних корпорацій веде до певної деформації її ринкових механізмів. Змінюється ха-

раक्टर конкуренції, яка часто перетворюється у монополізацію. Разом з тим вільний ринок, як атрибут економіки зазнає суттєвого впливу з боку глобальних транснаціональних корпорацій (ТНК), що призводить до значної віртуалізації праці і виробництва та зниження рівня соціалізації та екологізації світової економіки.

Глобальний капітал світу породжує значні спекулятивні фінансові потоки, які руйнують економіку країн, що розвиваються, а також дестабілізують світові фінансові ринки, що призводить до дедалі потужніших криз. Тому Україні слід розвивати свій конкурентоздатний фінансовий та фондовий ринок, здійснювати технологічно-інноваційні прориви глобального масштабу та протистояти тиску глобальної експансії ТНК через реалізацію Національної програми економічної безпеки та стратегії забезпечення в Україні.

Які сьогодні існують потенційні загрози економічному суверенітету України?

1. Україна має надзвичайно енергомісткий промисловий сектор. Впливає на структурні диспропорції і надзвичайно висока зовнішньоекономічна орієнтація та критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції, обтяженої високою часткою доданої вартості.

2. Існуючий рівень тінзації економіки дійшов тієї небезпечної межі, коли можна говорити про існування системи розширеного відтворення тінювих економічних відносин в Україні. Тінзація економіки є одним з основних чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави. Вона негативно позначається на всіх сферах суспільного життя, гальмує та викривлює соціально-економічні реформи.

3. Залишається структурно незбалансованим фінансовий сектор економіки. Низький рівень капіталізації українських банків та недостатня частка державних банківських установ (18%) не відповідає вимогам політики зростання та структурно-інноваційної перебудови національної економіки. Низький рівень розвитку фондового ринку не дозволяє зробити його ефективним інструментом мобілізації інвестиційних ресурсів, а відтак і політики економічного зростання. Зберігається структурна розбалансованість державних фінансів, їх суто фіскальна спрямованість.

Україна поки що не посіла належного місця в міжнародному русі капіталів, який стає характерною ознакою сучасних міжнародних інтеграційних процесів і матеріальною основою економічного зростання та структурної перебудови.

4. Занижена (у декілька разів) вартість людського капіталу. Наслідок цього – низька платоспроможність населення, відсутність стимулів зростання його кваліфікаційного потенціалу, нагромадження капіталу, технічного прогресу. Глибока диференціація доходів населення унеможливує утвердження

середнього класу, критичної межі досягли бідність та безробіття, особливо приховане. Накопичення у зв'язку з цим достатньо високої критичної маси конфліктності суспільства, його поляризації, яка за несприятливих умов може слугувати детонатором серйозних соціальних потрясінь, економічної дестабілізації, ускладнення демографічної ситуації.

Погіршуються показники здоров'я населення. З 1995 р. і по цей час в Україні триває епідемія туберкульозу, невпинно поширюється захворюваність на ВІЛ/СНІД, збільшується кількість осіб, що вживають наркотичні та психотропні речовини. Ці та інші чинники суттєво погіршують відтворення робочої сили, її якісні параметри та трудовий потенціал.

5. Відпрацювала свій нормативний термін значна частина виробничих конструкцій, споруд та обладнання. Особливе занепокоєння викликає технічний стан мостових споруд – 14% залізничних мостів знаходяться у незадовільному стані, не відповідають правилам експлуатації 46, а серед комунальних – 76%.

Десятки років без оновлення експлуатується обладнання нафто- і газодобувної та нафтопереробної промисловості.

6. За даними Міненерго України, 48% енергоблоків теплових електростанцій, що становлять основу національної електроенергетики, повністю відпрацювали свій граничний ресурс. Для їх відновлення потрібно не менш як 30 млрд дол. США. Не кращий стан у вугільній промисловості, яка є головним джерелом палива для інших галузей енергетики.

Однак, передусім енергетична безпека України пов'язана із зовнішніми чинниками. Більшість енергоносіїв імпортується.

7. Відповідна негативна ситуація пов'язана насамперед із структурними деформаціями національного господарства, за яких впродовж тривалого часу перевага надавалася розвитку сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості. Ці чинники, а також відсутність впродовж останнього десятиріччя необхідних обсягів інвестицій для оновлення технологій та здійснення природоохоронних заходів, обумовили незадовільний стан довкілля. Як наслідок, ризик виникнення надзвичайних ситуацій в Україні значно вищий, ніж у розвинених країнах, зокрема у країнах ЄС. Негативні тенденції, що склались у вітчизняній економіці щодо збільшення експорту сировини, яка є ліквідною на світовому ринку, також сприяє цьому.

В загальній системі забезпечення екологічної безпеки населення України особливе місце належить стратегії гарантування ресурсно-екологічної безпеки соціально-економічного розвитку держави, що створює базові засади її економічного суверенітету та природні умови життєдіяльності людей. Адже сьогодні в Україні спостерігається надто високий рівень залучення до господарського обороту природно-ресурсної бази національного багатства, що може поглибити в недалекому майбутньому екологічну кризу в державі.

8. Через значну поляризацію економічного добробуту в світовій економіці пошук ренти в економіці бідніших країн супроводжується їх значними втра-

тами. У цьому контексті для економіки України існують суттєві загрози і зі сторони зовнішніх інвесторів і зі сторони світового банківсько-фінансового ринку та транснаціональних корпорацій.

Пошук ренти – це завжди додаткові втрати рідкісних ресурсів або можливостей через захоплення штучно створеного трансферта. Якщо зовнішній інвестор не передбачає підвищення продуктивності будь-якого чинника виробництва чи суб'єкта господарювання через створення нових робочих місць тощо, то це означає, що цей інвестор здійснює пошук ренти. Таким чином, пошук ренти зі сторони зовнішніх інвесторів завжди приносить чисті втрати суспільству.

Сьогодні надходження іноземного капіталу до України супроводжується поглибленням від'ємного сальдо поточного рахунку платіжного балансу з 1,5% ВВП в 2006 році до 2,3% у 2009 році.

В той же час сировинний вектор розвитку вітчизняної економіки обумовлює значні втрати національного багатства саме через пошук ренти. Якщо еластичність пропозиції будь-якого економічного ресурсу держави є низькою, то є велика ймовірність того, що рентна складова у виручці буде значною. Тому потрібно прискорити темпи нагромадження офіційних валютних резервів держави, еквівалентно до приросту зовнішніх надходжень.

В цілому, проблему пошуку ренти в національній економіці України можна пов'язати з такими причинами:

- значна поляризація світу за рівнем економічного добробуту, що дає можливість багатшим країнам здійснювати пошук ренти в Україні;
- вільний (необмежений) рух капіталу між державами та дерегуляція умов глобалізаційних процесів;
- значна тінізація економіки України та формування нових макроекономічних регіонів світу на фоні управління дефіцитними економічними ресурсами.

Пошук ренти завжди здійснюється в тих сферах, де є наявні додаткові можливості збагачення через дефіцитність (унікальність) ресурсів чи виробництва. Наприклад, великі втрати національної економіки України має через ліцензії на збільшення імпорту продукції, яку можна виробляти в нас чи імпорт тих технологій, які здатна запропонувати держава через реалізацію свого інтелектуального капіталу у зв'язку, з цим першочерговим завданням є створення ефективного інституту захисту прав інтелектуальної власності. До речі, 75 млн доларів США Україна щорічно сплачує за відсутність адекватного правового поля для захисту прав інтелектуальної власності.

Значний обсяг пошуку ренти сьогодні спостерігається у природо-експлуатуючих галузях економіки України, оскільки природні ресурси є рентабельними і дефіцитними. Природно-ресурсна компонента національного багатства складає 54%, в той же час рентна складова в державному бюджеті

України – лише 15%. Тому існує значний відтік природно-сировинних ресурсів через пошук ренти, оскільки в державі відсутня рентна політика.

Тому лише на основі оцінки наявних загроз національній економіці формується державна політика національної безпеки України. Водночас Стратегія розвитку повинна включати відповідні превентивні заходи.

В екологічній сфері політика національної безпеки має спрямовувати на зупинення і контроль процесів деградації навколишнього середовища, зниження рівня забруднення води, повітря, деградації землі, захисту лісів. Розробляється Державна програма захисту навколишнього середовища до 2015 року, яка базується на принципах інтеграції економічних і екологічних факторів розвитку країни. Проводиться послідовна політика екологізації виробництва і зниження техногенного навантаження на навколишнє середовище відповідно до вимог міжнародної системи екологічного менеджменту ISO – 14000.

Держава забезпечує фінансування відповідних витрат, в тому числі інвестиційних, спрямовуючи їх на покращання навколишнього середовища. Екологічні інвестиції повинні стати прямими інвестиціями з поступовим підвищенням їх питомої ваги до рівня 25%.

Встановлюється порядок, при якому затвердження і реалізація державних та регіональних цільових програм розвитку та крупних господарських проєктів здійснюється лише із забезпеченням повного екологічного обґрунтування.

Послідовно проводиться політика розвитку міжнародного співробітництва у вирішенні глобальних, регіональних і локальних екологічних проблем, особливо тих, що стосуються трансграничного переносу забруднювачів. Держава забезпечує розвиток екологічної освіти громадян і проведення необхідних екологічних досліджень.

У зв'язку з цим можна виділити такі основні напрямки врахування екологічного чинника в економічному реформуванні національної економіки:

1. Трансформація відносин власності:

- врахування обсягу екологічної пропозиції об'єктів природокористування [3];
- вдосконалення орендних відносин та нормативно-законодавчого забезпечення їх розвитку аграрній сфері економіки;
- врахування чинника екологічної безпеки під час відбору об'єктів приватизації та оцінки їх майна;
- включення індикаторів екологічної безпеки у бізнес-плани суб'єктів приватизації;
- здійснення екологічної експертизи щодо дотримання вимог ISO – 14000 всіх суб'єктів роздержавлення та приватизації на мезоекономічному рівні.

2. Структурні перетворення:

- екологічна орієнтація структурної перебудови національної економіки;
- оптимізація природокористування з врахуванням нормативів екологічної збалансованості кожної наземної екологічної системи;

- врахування чинників екологічної безпеки у механізмах реструктуризації;
- виведення з експлуатації екологічного шкідливих виробництв та екологічна санація території;
- екологічне оздоровлення виробничих підприємств;
- впровадження та дотримання в практиці господарювання міжнародних та національних стандартів екологічної безпеки на експортну та імпортозамінюючу продукцію.

3. Розвиток та підтримка підприємницької діяльності:

- впровадження системи екологічного аудиту та екологічного ліцензування підприємницької діяльності;
- стимулювання та державний протекціонізм регіональних цільових програм з економічної безпеки підприємства;
- екологічна орієнтація розвитку інноваційних програм та проєктів;
- екологізація інноваційної інфраструктури.

4. Реформування міжнародної економічної діяльності та зовнішньоекономічних зв'язків України:

- оцінка рівня екологічної безпеки інвестиційних програм та інвестиційних проєктів – пропозицій;
- оцінка екологічної ефективності іноземних інвестицій програм;
- ширше залучення екологоорієнтованих іноземних інвестицій.

5. Трансформація світогосподарських відносин:

- врахування індикаторів екологічної безпеки у техніко-економічних обґрунтуваннях створення спеціальних економічних зон;
- введення екологічних платежів у системі тарифів транзитних перевезень;
- врахування допустимої екологічної пропозиції прилеглих територій трансконтинентальних нафто- та газопроводів, транспортних коридорів та автодоріг;
- жорсткий екологічний контроль експортно-імпортних операцій.

6. Диверсифікація міжнародних торгівельно-економічних процесів:

- впровадження механізмів екологічної заборони на імпорт екологічно шкідливої продукції;
- екомаркування продукції та екологічна сертифікація суб'єктів виробництва продукції;
- екологічна експертиза програм експорту природних ресурсів.

Отже, сьогодні однією з найважливіших прикладних проблем макроекономічної політики держави є питання, як поєднати доходи та видатки бюджету, дефіцит держбюджету та валютно-курсову політику так, щоб не втратити економічного суверенітету.

Тому інституційні зміни в системі відносин власності мусять бути орієнтованими на внутрішні інвестиції України через запровадження моделі всебічного приватно-державного партнерства: держава розбудовує виробничу та

соціальну інфраструктуру, а приватний власник несе відповідальність за реконструкцію та модернізацію свого підприємства.

З іншого боку, держава мусить мати у своїй власності хоча би третину банків, оскільки вони контролюють платежі суб'єктів господарювання національної економіки. Не можна допускати того, щоб активи українських банків були скуплені іноземним капіталом. Це суперечить вимогам національної економічної безпеки. В умовах фінансово-економічної кризи треба сконцентрувати основні зусилля над побудовою ендогенізованої моделі розвитку національної економіки.

В цьому контексті великого значення набуває стратегічне прогнозування розвитку всіх секторів економіки в просторово-часових координатах.

Стратегічне прогнозування розглядається як сукупність орієнтованих на перспективу процесів управлінської діяльності в сфері, соціально-економічного шинування, програмування та фінансового забезпечення. Воно здійснюється на основі оцінки об'єктивних факторів довгострокового характеру, сучасного соціально-економічного стану та передбачає визначення стратегічних орієнтирів економічного та соціального розвитку держави та її регіонів. Система стратегічних прогнозів України має ієрархічний характер, оскільки об'єднує низку взаємопов'язаних прогнозних документів, серед яких: стратегічні прогнози розвитку України, в яких визначаються загальнодержавні пріоритети, цілі та завдання; прогнози регіонального розвитку, що відповідають завданням регіональної політики держави; територіальні прогнози, в яких відображаються пріоритетні напрямки розвитку окремих територій (регіонів, районів, міст).

Кожна стратегія, яку можна трактувати резервом зміцнення економічної системи держави є, одночасно, і дієвим інструментом реалізації соціального та екологічного контролю за розвитком економіки у всіх площинах. Цей контроль здійснює активну регулюючу функцію в системі державного інституційного середовища. Водночас осмислення сутності стратегічного прогнозування дозволяє, з урахуванням необхідної поступовості виконання завдань прогнозування, сформувати такий ланцюг взаємопов'язаних процесів:

державне програмування – індикативне макроекономічне (мезоекономічне) планування – стратегічне прогнозування.

Якщо державне програмування розвитку економіки регіону (держави) націлене на реалізацію коротко-середньострокової концепції розвитку, то стратегічне програмування зорієнтоване на досягнення стратегічних цілей розвитку в довготерміновому періоді часу.

Сьогодні державне програмування та стратегічне планування економіки відноситься до дуже важливої гілки розвитку економічної науки, результати досліджень яких набувають все більшої теоретичної та практичної ваги при формуванні національної стратегії економічного розвитку України. Фокусуючи увагу на міждисциплінарних аспектах взаємодії об'єктів та суб'єктів економічної діяльності, програмування виходить із розуміння взаємозалежності

та коеволюції між власне економічною системою господарювання, соціумом та навколишньою природною екосистемою, вивчає вплив процесів техногенного економічного зростання на довкілля, формує розуміння прямих та зворотних соціально-економічних структурних та функціональних зв'язків, які існують між економічними та соціо-екологічними явищами, в національній економіці.

Особливої гостроти набуває проблема зниження просторової природо-місткості сучасної економіки. Ця проблема порушується у Європейській концепції розвитку простору (Постдам, 1999 р.), пошуку шляхів її розв'язання також присвяченні Європейська конференція міністрів відповідальних за політику територіального (просторового) розвитку Ради Європи (Ганновер, 2000 р.) та Всєвропейська конференція міністрів навколишнього середовища "Довкілля для Європи" (Київ, 2003 р.). Цю проблему можна вирішувати з допомогою формування регіональних цільових програм в Україні.

З іншого боку, зростає попит на подібні розробки з боку практичних потреб: Україна все більше інтегрується у світову систему протидії негативним наслідкам глобальних природних змін і розбудовує відповідне інституційне середовище для реалізації концепції сталого розвитку світу.

У зв'язку з цим виникла гостра потреба у підготовці фахівців з „Прикладної економіки” – 8.18010024 для здійснення кваліфікованої економічної та екосоціальної експертизи державних програм розвитку національної економіки для органів влади, бізнесу та банків, а також для формування якісно нових державних та регіональних цільових програм розвитку.

Кафедра економіки України Львівського національного університету імені Івана Франка з 2011–2012 навчального року розпочала набір в магістратуру з „Прикладної економіки” з узагальненим об'єктом діяльності „Програмування і стратегічне планування національної економіки. Регіональні цільові програми”. Актуальність цього напряму викликана потребою в підготовці фахівців, які би володіли методами обґрунтування і розроблення державних цільових програм, стратегій економічного та соціального розвитку національної економіки, екологічно збалансованого розвитку регіону та могли б ухвалювати високопрофесійні рішення у сфері стратегічного планування та управління національною економікою.

Сьогодні виникає потреба у професійних економістах, які мали б навик проведення економічного аналізу на мезо- та макрорівнях господарювання, розроблення та обґрунтування прикладних механізмів підвищення його ефективності. Саме магістри з прикладної економіки, які володіють глибокими знаннями з новітніх напрямів економічної науки та мають широку ерудицію, здатні забезпечити виконання таких завдань.

Потребу у „магістрах” зі спеціальності 8.18010024 „Прикладна економіка” відчувають органи державної влади всіх рівнів, що покликані комплексно вирішувати завдання, пов'язані з аналізом, оцінкою та прогнозуванням розвитку

економіки, її прикладних аспектів в системі складних господарських взаємозв'язків. Такі функції можуть виконувати фахівці, які одержали якісну підготовку в галузі сучасних економічних, соціальних та екологічних знань, а отже, здатні здійснювати міждисциплінарні дослідження різних процесів та явищ, що виникають в господарських системах різних ієрархічних рівнів, та обґрунтовувати складні господарські рішення, формувати нестандартні, оригінальні способи керівництва та управління.

Рецензент: к.е.н., професор Кушнір Н. Б. (НУВГП)